

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Α. ΚΥΡΙΑΖΗ – ΓΟΥΒΕΛΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ
ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Α. ΚΥΡΙΑΖΗ-ΓΟΥΒΕΛΗ

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ

Σύνταγμα, τάξεις τῶν οἰκούντων

1. «... ἡ δέ πολιτεία τῶν τήν πόλιν οἰκούντων ἐστί τάξις τις» (1274b 38)· δηλ. τό σύνταγμα ἀποτελεῖ κάποια «τάξιν» τῶν κατοίκων τῆς πολιτείας. Ἐτσι, ὡς πρῶτον γνώρισμα τῆς ὑπό ἔρευναν ἐννοίας δίδεται ἡ τάξις, καί δὴ κατὰ τρόπον μᾶλλον ἀόριστον· δοθέντος ὅτι δέν συνυπάρχει εἰδικώτερος προσδιορισμός, τουλάχιστον εἰς τό χωρίον καί τήν θέσιν αὐτήν τῶν «Πολιτικῶν».

Ἡ διατύπωσις αὐτή προβάλλεται εὐθύς μετά τόν ἰσχυρισμόν, ὅτι ἡ ἔρευνα τοῦ συντάγματος προϋποθέτει τήν σπουδήν αὐτῆς ταύτης τῆς πολιτείας. Ἐντεῦθεν, ἡ σύνδεσις τοῦ συντάγματος μέ τήν πολιτείαν. Πλήν, πρὶν ἢ ἀκολουθήσωμεν τόν φιλόσοφον εἰς τίς σκέψεις του, εἶναι ἀπαραίτητον νά διατυπωθοῦν κάποιες ὀρολογικές διευκρινίσεις.

Ὅρολογικά

2. Ὁ ὅρος «πολιτεία» εἰς τά κείμενα τῶν «Πολιτικῶν» ἰσοῦται κατ' ἐννοιαν πρὸς τόν σύγχρονον ὅρον «σύνταγμα»· συνεπῶς, παραθέτοντες σήμερον τά γνωρίσματα τῆς ἐννοίας «σύνταγμα», ἀποδίδομεν ἐννοιολογικῶς τόν ἀριστοτελικόν ὅρον «πολιτεία».

Ἄλλ' ὁ ὅρος «πολιτεία» εἶναι ταυτόσημος πρὸς τόν ὅρον «πολίτευμα», ὡς ρητῶς διατυπώνει ὁ φιλόσοφος· «... πολιτεία μὲν καί πολίτευμα σημαίνει ταῦτόν...» (1279a 25)· καί εἰς ἄλλο χωρίον· «... πολίτευμα δ' ἐστίν ἡ πολιτεία» (1278b 10)· συνεπῶς σύνταγμα καί πολίτευμα ταυτίζονται ἐννοιολογικῶς εἰς τήν σκέψιν τοῦ φιλοσόφου.

Πλήν, ὁ ὅρος πολιτεία εἶναι μὲν «... κοινόν ὄνομα» ὅλων τῶν πολιτευμάτων, ὡς ρητῶς ἐπαναλαμβάνεται (1297a 38), συναντᾶται ὅμως καί μέ τήν ἐννοιαν ἐνός συγκεκριμένου πολιτεύματος· καί δὴ ἐκείνου, πού προκύπτει

ἀπό τήν μεΐξιν δύο παρεμβατικῶν πολιτευμάτων, τῆς ὀλιγαρχίας καί τῆς δημοκρατίας· ὥστε τό ἀριστοτελικόν πολίτευμα «πολιτεία» ἀποκαλοῦμεν σήμερον δημοκρατίαν.

Ἐξ ἄλλου, ὅ,τι σήμερον ἐννοοῦμεν λέγοντες «πολιτεία» ἢ «κράτος», ἀποδίδεται εἰς τά κείμενα τοῦ φιλοσόφου μέ τόν ὄρον «πόλις».

Τέλος, σημειοῦται, ὅτι εἰς ὀλόκληρον τό κείμενον τῶν «Πολιτικῶν» ἀπαντᾶται μόνον μιά φορά ὁ ὄρος «σύνταγμα» καί δὴ εἰς τόν πληθυντικόν, (... «τά δ' ἄλλα συντάγματα τά μὲν Λώρια τά δέ Φρύγια...» 1290a, 22), μέ τήν ἐννοίαν ὅμως τῆς μουσικῆς «συνθέσεως» καί ὄχι τοῦ συστήματος πολιτειακῶν κανόνων· εἶναι τό χωρίον ὅπου δίδονται τά παραδείγματα τῶν δύο εἰδῶν τῆς μουσικῆς ἁρμονίας καί ἀνέμων πρὸς στήριξιν τῆς γνώμης περὶ ὑπάρξεως δύο βασικῶν πολιτευμάτων, τοῦ «δήμου» καί τῆς «ὀλιγαρχίας».

Οἱ ἀνωτέρω ὀρολογικές παρατηρήσεις, πού ἐξήχθησαν κατόπιν ἐπισταμένης ἐννοιολογικῆς συγκρίσεως καί ἐρεῦνης δέν ἐμπίπτουν εἰς τό φιλολογικόν πεδίον¹, ἀλλ' εἶναι κυριολεκτικῶς πολιτειολογικές· καί συναποτελοῦν ἐπιστημονικόν ἐργαλεῖον πρωταρχικόν διά πᾶσαν ἐπιστημονικὴν ἐρευναν εἰς τό πεδίον καί τῆς πολιτειοθεωρίας καί τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου· ἀρχῆς γενομένης ἀπό τῶν ἀριστοτελικῶν κειμένων.

Ἐννοια τῆς πολιτείας

3. Ἄλλ' ἢ ἔρευνα τῆς ἐννοίας τοῦ συντάγματος προϋποθέτει τήν τῆς πολιτείας, καθ' ἃ ἀνεφέρθη· ἄς ἴδωμεν, συνεπῶς, ἐν συντομία ποῖα τά ἐννοιολογικά γνωρίσματα τῆς πολιτείας.

«Ἐπειδὴ πᾶσαν πόλιν ὀρῶμεν κοινωνίαν τινά οὔσαν...»· εἶναι οἱ πρῶτες λέξεις τῶν «Πολιτικῶν». Ἡ πολιτεία εἶναι μιά κοινωνία καί μάλιστα «κυριωτάτη» – ἀναπτύσσεται περαιτέρω – δηλ. κυρίαρχος, πού περιέχει ὅλες τίς ἄλλες μερικώτερες κοινωνίες· δηλ. τήν κοινωνία τῆς οἰκίας, τῆς κτήσεως, τῆς κώμης· μιά κυρίαρχος κοινωνία, πού στοχάζεται καί ἐπιδιώκει τό «κυριώτατον» τῶν ἀγαθῶν, τό πιό δεσπόζον, πού εἶναι τό τῆς «τελείας καί αὐτάρκους ζωῆς» (1280b 30· ὁ πλήρης ὀρισμός δίδεται εἰς 1252a 1-6).

Ἱστορικῶς ὅμως θεωμένη ἢ πολιτεία, προῆλθεν ἐκ «πλειόνων κωμῶν»

1. Πρβλ. E. Barker, *The Politics of Aristotle* (Oxford Press, 1960) σ. XIII ἐπ. σ. 127, 183 καί σ. 447, ἐνθα τεκμηριωμένες μὲν ἐπεξηγήσεις, πλὴν «μεταφραστικῆς» κυρίως φύσεως, καί ὄχι αὐστηρῶς πολιτειολογικῆς· δέν δίδεται λ.χ. ἢ κατ' ἐννοίαν ταύτισις συντάγματος καί πολιτεύματος· πρβλ. τοῦ ἰδίου *The political thought of Plato and Aristotle* (ἐκδ. Dover 1959) σ. 303. ἐνθα πολῦτιμες παρατηρήσεις.

(συννοικιῶν), ἀναφέρει ὁ φιλόσοφος· καί ἐνῶ ἤρχισεν ἀναπτυσσομένη πρὸς συντήρησιν τῆς ζωῆς, ἢ ἔστω πρὸς συντήρησιν τῆς συνοχῆς τῶν μορίων τῆς (συστατικῶν μερῶν), τοῦ «ζῆν ἕνεκεν», ὑπάρχει εἰς διάρκειαν – ἀφοῦ ὀλοκλήρωσε τὴν διαμόρφωσίν τῆς – χάριν τῆς καλῆς ζωῆς, τοῦ «εὖ ζῆν».

Ὡστε ἡ πολιτεία εἶναι ἐκ τῶν «φύσει» ὄντων, δηλονότι ἐξ ἐκείνων πού προῆλθον ἀπὸ ὀλοκλήρωσιν· «φύσιν» δέ ἀποκαλεῖ ὅ,τι κάθε πρᾶγμα γίνεται ἀφοῦ περατώσει τὴν ἀνάπτυξιν του καὶ ὀλοκληρωθῆ· ὅπως ὁ ἄνθρωπος, ὁ ἵππος καὶ ἡ οἰκία, παραδειγματίζει ὁ Ἄριστοτέλης. Ἐκ τούτων φανερόν καθίσταται ὅτι, ὄχι μόνον ἡ πολιτεία, ἀλλὰ καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι «φύσει πολιτικόν ζῶον» (1253a 3), δηλαδή πολιτειακόν μὲ τὴν σημερινὴν ὀρολογίαν, προωρισμένον νὰ ζῆ ἐντὸς τῆς πολιτείας.

Καὶ δυνάμεθα νὰ χωρήσωμεν εἰς τὴν διατύπωσιν, ὅτι ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου τελειοῦται εἰς τὴν πολιτείαν, ὅπου κάθε ἐκδήλωσις τῆς ζωῆς του πλαισιοῦται· καὶ δὴ κατὰ τρόπον ὥστε ὁ ἄνθρωπος νὰ ἐπιδιώκῃ τὸν καθολικόν μὲν σκοπὸν τῆς τελείας καὶ αὐτάρκους ζωῆς, ὡς μέλος τῆς πολιτείας, μερικώτερους δέ σκοπούς ὡς μέλος τῶν τμηματικῶν κοινωνιῶν.

Ἐκ παραλλήλου, συνδέων ὁ Ἄριστοτέλης τὸν ἄνθρωπον μὲ τὴν πολιτείαν, διὰ τῆς παρεμβολῆς τῆς ἐννοίας τοῦ πολίτου καὶ δὴ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ πολίτευμα, δέχεται εἰς μίαν πρώτην θεώρησιν ὅτι ἡ πολιτεία «πολιτῶν τι πληθὸς ἐστίν» (1274b 38)· εἰς τὰ ὀρθὰ δέ πολιτεύματα, δηλ. ἐκεῖνα πού ἀποβλέπουν εἰς τὸ «κοινῇ συμφέρον», τὸ πλῆθος αὐτὸ τῶν πολιτῶν καθίσταται «κοινωνία τῶν ἐλευθέρων» ἢ «κοινωνία τῶν ὁμοίων», δηλ. τῶν ἴσων (1279a 22 καὶ 1328a 36).

Τάξις τῶν ἀρχῶν

4. Ἄς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ὑπὸ ἔρευναν ἐννοίαν. Τὸ γνῶρισμα «τάξις τῶν οἰκούντων» τὴν πολιτείαν, δεδομένης τῆς κατὰ τὰ ἀνωτέρω ἀοριστίας του, δέν θεωρεῖται ἐπαρκές ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου· ἡ σύλληψις τῆς ἐννοίας τοῦ συντάγματος ἀπαιτεῖ ἀκριθέστερον προσδιορισμόν.

Ἡ «τάξις» ἀφορᾷ εἰδικώτερον τίς «ἀρχές» τῆς πολιτείας· εἰς αὐτές ἀναφέρεται καὶ αὐτῶν τὴν διαρρύθμισιν ἀντανακλᾷ. Καὶ «τάξις» μὲν εἶναι, ὡς γνωστόν, κάποια ἀρμονικὴ τοποθέτησις καὶ στάσις· κάποια διευθέτησις κάποιου πράγματος· συντελεσμένη ὅμως καὶ ὄχι γιγνομένη.

Ἄλλ' οἱ «ἀρχές» τί σημαίνουν εἰς τὴν ἀριστοτελικὴν ἐννοιολογίαν; Ἴδου ἡ δυσχέρεια, πού ἀνομολογεῖται καὶ ἀπὸ τὸν φιλόσοφον.

Ὁ ἀριθμὸς καὶ τὸ ἀντικείμενον τῶν «ἀρχῶν» εἰς κάθε πολίτευμα· ὁ χρόνος διαρκείας αὐτῶν, ἀπὸ τίς αἰδίαις ἢ πολυχρόνιαις ἢ ὀλιγοχρόνιαις ἕως ἐκεῖνες πού ἐπανδρῶνται δις ἢ ἅπαξ μόνον ἀπὸ τούς φορεῖς των· ἢ κατὰ-

στασις τῶν ἀρχῶν, δηλ. ἡ ἐκλογή ἢ ὁ διορισμός καί ἡ σύνθεσις αὐτῶν· ὅλα αὐτά δίδουν ἀναλόγους τρόπους ὑπάρξεως καί προσαρμογῆς τῶν «ἀρχῶν» εἰς τὰ διάφορα πολιτεύματα· ἐντεῦθεν καί ὁ προσδιορισμός αὐτῶν κατ' ἔννοιαν, ποῖες δηλ. τελικῶς πρέπει νά ὀνομάζονται «ἀρχές», οὐ «ράδιον διορίσαι». Κατά πᾶσαν ὁμως περίπτωσιν, καταλήγει ὁ φιλόσοφος, ἡ ἔκδοσις διαταγῶν, τό «ἐπιτάττειν» εἶναι πρωταρχικόν γνώρισμα τῆς «ἀρχῆς». Τοῦτο δέν σημαίνει ὅτι οἱ «ἀρχές» δέν βουλευόνται καί δέν κρίνουν· κυρίως ὁμως καί τελικῶς ἐκδίδουν προσταγές (1299a 25-28).

Κατανομή τῶν ἀρχῶν

5. Ἄλλά καί πάλιν ὁ ἐντοπισμός τῆς τάξεως εἰς τίς ἀρχές δέν ἱκανοποιεῖ τόν φιλόσοφον· διό καί χωρεῖ εἰς περαιτέρω ἀνάλυσιν. Τήν τάξιν τῶν ἀρχῶν βλέπει ἐνσαρκουμένην εἰς κάποιον τρόπον τοῦ «νενέμνεται», δηλ. εἰς μέθοδον κατανομῆς τῶν ἀρχῶν· εἰς χωρισμόν ἢ ἔστω διάκρισιν τῶν ἀρχῶν, ἀλλά καί δομήν καί σχέσιν αὐτῶν, εἰς τὰ πλαίσια πάντοτε ἐκάστου πολιτεύματος.

Ἄνακύπτει ὁμως εὐλογον τό ἐρώτημα· κατά ποῖον τελικῶς τρόπον συντελεῖται ἡ κατανομή τῶν ἀρχῶν. Καί δίδεται διαζευκτική ἀπάντησις· κατά τήν «δύναμιν τῶν μετεχόντων» ἢ κατά κάποιαν «ἰσότητα κοινήν» αὐτῶν. Ὁ πρῶτος τρόπος προέρχεται προφανῶς ἐκ τῆς ἐμπειρίας· δηλ. ἕνα ἀπό τὰ δύο κύρια καί ἐνάντια «μέρη» τῆς πολιτείας, οἱ εὐποροί, ἢ οἱ ἄποροι πολίτες, πού ἔχουν ἐκάστοτε τήν πραγματικήν δύναμιν, ρυθμίζουν τήν κατανομήν τῶν ἀρχῶν καί ἔτσι δημιουργοῦνται κατά βάσιν καί ἀντιστοιχῶς τὰ δύο παρεκβατικά πολιτεύματα, τό ὀλιγαρχικόν καί τό δημοκρατικόν. Ὁ δεύτερος τρόπος κατανομῆς βασίζεται εἰς κάποιαν ἰσότητα «κοινήν» τῶν εὐπόρων ἢ τῶν ἀπόρων, πού ἐπιτυγχάνεται διά τῆς ἐφαρμογῆς κάποιου λελογισμένου ἐκάστοτε κριτηρίου (1290a 8-10 καί 1291b 8-12).

Ἡ οὕτω πῶς διά τῆς κατανομῆς προκαλουμένη τάξις ἀφορᾷ ὅλες τίς ἀρχές, καθ' ἃ ἀνεφέρθη, καί μάλιστα τήν «κυρίαν» πάντων (1278b 8)· δηλονότι τήν κυρίαρχον ἐκείνην ἀρχήν, τῆς ὁποίας ὁ φορεὺς δίδει ἐκάστοτε τό εἶδος τοῦ πολιτεύματος.

Ἐντεῦθεν ἔπεται ὅτι ἡ κατανομή προηγεῖται τῆς τάξεως, καί χρονικῶς καί λογικῶς· τουτέστιν ἡ τάξις προκύπτει ἐκ τῆς κατανομῆς τῶν ἀρχῶν.

Ἄλλ' ἤδη εὕρισκόμεθα ἐγγύς πρὸς τήν περί κατανομῆς τῶν ἐξουσιῶν, ἄλλως καί ἀκριθέστερον τήν περί «τριῶν μορίων» θεωρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους· αὐτήν τήν μεγίστην καί ἀκατάλυτον ἔκτοτε εἰσφοράν, περί τήν ὑπαρξιν καί δομήν τῶν πολιτευμάτων, ὅλων τῶν πολιτειῶν ὅλων τῶν ἐποχῶν.

Ἄλλ' ἐδῶ δέν θά μᾶς ἀπασχολήσει περισσότερο ἡ θεωρία αὐτή. Ση-

μειοῦται πάντως, ὅτι ὁ Ἄριστοτέλης, καί μόνον διά τήν κατανομήν τῶν ἐξουσιῶν, πρέπει νά θεωρηθῆ ὅτι ὑπῆρξε καί παραμένει ἀκόμη καί σήμερον ὁ πατήρ τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου. Εἶναι δέ βέβαιον, ὅτι ὁ Montesquieu, περιγράφων τό ἀγγλικόν πολίτευμα καί συνθέτων τήν περί «distribution des pouvoirs» θεωρίαν του, εἶχε ἀνοικτόν τό κείμενον τῶν «Πολιτικῶν», τό συνεβουλεύετο διά τήν ἀνάλυσιν καί ἰδίως διά τήν διατύπωσιν· δυστυχῶς, δέν παραπέμπει εὐθέως ἐκεῖ ὅπου εἶχεν ὑποχρέωσιν· σημειώνει μόνον ὅτι οἱ ἀρχαῖοι δέν ἐγνώριζαν τήν «κατανομήν τῶν τριῶν ἐξουσιῶν εἰς τήν διακυβέρνησιν τοῦ ἑνός»², δηλ. εἰς τήν μοναρχίαν· ἀναφέρει δέ αὐτά, ἀφοῦ ἀσκήσει ὀλιγόλογον κριτικήν διά τήν «embarras» (ἀμηχανίαν) τοῦ Ἄριστοτέλους, ὡς λέγει, κατά τήν διαπραγμάτευσιν τῆς μοναρχίας.

Τί τό κύριον

6. «... τί τό κύριον» ἀποτελεῖ τό περαιτέρω γνῶρισμα τῆς ὑπό ἔρευναν ἐννοίας τοῦ συντάγματος· δηλονότι ἡ ἀναζήτησις, ἡ ἀνεύρεσις καί ὁ καθορισμός τοῦ ἔχοντος καί ἀσκοῦντος τήν κυρίαρχον ἐξουσίαν ἐντός τῆς πολιτείας. Ἄλλά «κύριον» εἶναι εἰς κάθε περίπτωσιν τό πολίτευμα τῆς πολιτείας, πολίτευμα δέ εἶναι τό σύνταγμα, ἰσχυρίζεται ὁ Ἄριστοτέλης (1278b 10-11).

Ἡ διατύπωσις αὐτή δημιουργεῖ κάποια δυσχέρεια· θά ἦδύνατο νά ἀποδόθῃ μέ τήν ἐπεξηγήσιν ὅτι ὁ ἔχων τήν κυριαρχίαν δίδει τήν φυσιογνωμίαν, ἄλλως κατά τήν σύγχρονον ὀρολογίαν τήν μορφήν τοῦ πολιτεύματος· ὡς λ.χ. ὁ «δῆμος» ἀποτελεῖ τό «κύριον» εἰς τίς δημοκρατίες, οἱ ὀλίγοι τόν φορέα τῆς κυριαρχίας εἰς τίς ὀλιγαρχίας (1278b 12-13).

Πλὴν, ὅπωςδήποτε ἐμφιλοχωρεῖ κάποια ἐννοιολογική ἀσυνέπεια· ἡ τό «κύριον» ἀποτελεῖ ἐν ἀπό τά γνωρίσματα τῆς ἐννοίας τοῦ συντάγματος ἡ ταυτίζεται πρὸς ὀλόκληρον τήν ἔννοιαν αὐτοῦ. Ἡ ἀνωτέρω ἀπόδοσις ὅτι τό «κύριον» σημαίνει τήν μορφήν ἀπλῶς τοῦ πολιτεύματος (συντάγματος), ἐνισχύεται ἀπό τό σύνολον τῶν σχετικῶν ἀναπτύξεων τοῦ Ἄριστοτέλους· ἔτι δέ καί ἀπό γεγονός ὅτι ἡ συναγωγή ἑνός ὀρισμοῦ ἀκολουθεῖ μιά νοητική πορεία, πού ξεκινᾷ ἀπό ἀπλές διαπιστώσεις καί τά ἐντεῦθεν γνωρίσματα καί καταλήγει εἰς μίαν ἀφηρημένην καί κατ' ἀνάγκην συνθετικήν ἔννοιαν.

Εἶναι δυνατόν ἐννοιολογικῶς σύνταγμα καί πολίτευμα νά σημαίνουν «ταῦτόν», τό πολίτευμα νά εἶναι τό «κύριον» τῶν πολιτειῶν, ἀλλ' αὐτές οἱ διαπιστώσεις, ἀπλές καί κατ' ἀνάγκην ἀόριστες, ὀδηγοῦν παρευθὺς εἰς τήν

2. *De l'Esprit des lois*, βιβλ. XI κεφ. IX, ἐπιγραφόμενον «Manière de penser d'Aristotle».

διατύπωσιν «... ανάγκη δ' εἶναι κύριον ἢ ἓνα ἢ ὀλίγους ἢ τοὺς πολλοὺς» (1279a 27)· δηλονότι εἰς τὴν ἀπαρχὴν τῆς θεωρίας περὶ διακρίσεως τῶν πολιτευμάτων. Τὰ διάφορα ὅμως πολιτεύματα ἀφοῦ ἀναλυθοῦν καὶ ἐρευνηθοῦν, θά δώσουν κατ' ἀφαίρεσιν τὴν ἔννοιαν τοῦ πολιτεύματος, δηλ. τοῦ συντάγματος· ἔτσι, τὸ «τί τὸ κύριον», θά καταστῆ ἀπλῶς ἓνα ἐπὶ μέρους γνῶρισμα τῆς ὑπὸ ἔρευναν ἔννοιας.

Τί τὸ τέλος

7. Τελευταῖον γνῶρισμα τῆς ἔννοιας τοῦ συντάγματος ἀναφέρει ὁ Ἀριστοτέλης, τὸ «τέλος» ἐκάστης πολιτειακῆς κοινωνίας· δηλ. τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν τῆς συγκεκριμένης πολιτείας· μάλιστα ὑπὸ διατύπωσιν, πού ὑποκρύπτει ἀναζήτησιν τοῦ σκοποῦ· «τί τὸ τέλος» τῆς πολιτείας· ἀκριβῶς ὅπως καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ προλαβόντος γνωρίσματος τῆς κυριάρχου ἐξουσίας (τί τὸ κύριον).

Καὶ γεννᾶται παρευθὺς τὸ ἐρώτημα· ὁ σκοπὸς ὡς στοιχεῖον τῆς ἔννοιας τοῦ συντάγματος ταυτίζεται πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς πολιτείας ἢ ἔστω συμπίπτει καὶ κατὰ τί.

Εἶδομεν ὅτι σκοπὸς τῆς πολιτείας εἶναι ὁ στοχασμὸς κι ἡ ἐπιδίωξις τῆς τελείας καὶ αὐτάρκους ζωῆς, τοῦ μεγίστου τῶν ἀγαθῶν (ἀνωτ. παρ. 3)· εἶναι αὐτὸς καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ συντάγματος;

Εἰς τὸ σχετικὸν χωρίον ἀναφέρεται ἐπὶ λέξει «... τί τὸ τέλος ἐκάστης κοινωνίας» (1289a 17)· ἡ διατύπωσις αὐτὴ σημαίνει, κατ' ἀκριβῆ ἀπόδοσιν, ὅτι ὁ σκοπὸς ὡς γνῶρισμα τοῦ συντάγματος εἶναι ὁ τῆς «πολιτικῆς κοινωνίας», δηλ. τῆς πολιτείας· καὶ τοῦτο διότι ἡ πολιτεία ἀποκαλεῖται καὶ «πολιτικὴ κοινωνία», εἰς τὴν ἀρχὴν ἤδη τοῦ κειμένου τῶν Πολιτικῶν. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν, βάσει τοῦ ἰσοδυναμοῦ τῶν δύο ὄρων, πρέπει νά δεχθῶμεν ὅτι οἱ σκοποὶ συντάγματος καὶ πολιτείας ταυτίζονται. Ἐὰς ἴδωμεν ὅμως ἐγγύτερον τὸ σημεῖον αὐτό, πέραν τῆς ὀρολογικῆς ταυτότητος.

Ἦδη, ἔχομεν προβάλλει καὶ ἀναλύσει ὅλα τὰ γνωρίσματα τῆς ἔννοιας τοῦ συντάγματος· ἦτοι, τὴν τάξιν τῶν ἀρχῶν, τὴν κατανομὴν τῶν ἀρχῶν, τὴν κυριαρχίαν καὶ τὸν σκοπὸν. Ὁ σκοπὸς κατ' ἀνάγκην συνέχεται καὶ συμπλέκεται πρὸς τὰ λοιπὰ γνωρίσματα, καὶ δὴ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι τὰ προσδιορίζει τελεολογικῶς, ἀλλὰ καὶ καθορίζεται ὑπ' αὐτῶν· ἄλλως ἐπιδρᾶ καὶ ὑφίσταται τὴν ἐπίδρασιν.

Ἐντεῦθεν ἔπεται ὅτι ὁ σκοπὸς δέν φαίνεται ν' ἀποτελῆ τὴν «πρωταρχικὴν μέριμνα» τοῦ συντάγματος καὶ ὅτι αὐτὸς καθορίζει τὴν κατανομὴν τῶν ἀρχῶν, ὡς ὑποστηρίζεται³. Ἀντιθέτως, φαίνεται πειστικώτερον νά δε-

3. Barker *op.cit* σελ.305 ἐπ. Ὑπερβολὴ πρέπει νά θεωρηθῆ καὶ ἡ ἀποψὶς του ὅτι μεταβολὴ τοῦ συντάγματος σημαίνει καὶ «μεταβολὴν χαρακτῆρος», λ.χ. τοῦ Σπαρτιάτου.

χθῶμεν ὅτι ἡ διά τῆς κατανομῆς τῶν ἀρχῶν προκαλουμένη τάξις ἀποτελεῖ, εἰς τὴν σκέψιν τοῦ Ἀριστοτέλους, πρωταρχικόν καί καθοριστικόν γνώρισμα· ἐκτός ἐάν δεχθῶμεν, ὅτι ὁ σκοπός ἐνός πολιτεύματος φθάνει καί μέχρι ἀλλοιώσεως ἢ καί καταργήσεως τῆς κατανομῆς τῶν ἀρχῶν· ἀλλά τότε δέν ἔχομεν πλέον σύνταγμα.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι ὁ τρόπος ζωῆς τοῦ πολίτου ἐπηρεάζεται ἀπό τὴν μορφήν ἐκάστου πολιτεύματος· ἄλλωστε καί οἱ νόμοι εἶναι διάφοροι εἰς κάθε πολίτευμα· ρητῶς δέ ἀναφέρεται ὅτι οἱ νόμοι «... δεῖ τίθεσθαι» συμφώνως πρὸς τὰ συντάγματα καί ὄχι ἀντιθέτως (1289a 13). Καί ἐδῶ ἀκριθῶς τεκμηριοῦται ἡ ἐπιδίωξις τοῦ συγκεκριμένου σκοποῦ· ἀλλά πάντοτε εἰς τὰ πλαίσια τοῦ ὑπάρχοντος συντάγματος.

Ἐξ ἄλλου, δέν εἶναι δυνατόν νά ἀρνηθῆ κανεῖς, ὅτι ὁ συνταγματικός σκοπός συνέχεται πρὸς τὸν τῆς πολιτείας· τό ἴδιο συμβαίνει μέ κάθε γνώρισμα τοῦ συντάγματος· ἀλλ' ἡ συνοχή αὐτή δέν εἶναι ἄμεσος καί εἰδική.

Ἐκ τῶν παρατηρήσεων αὐτῶν ἀγόμεθα εἰς τό συμπέρασμα ὅτι ὁ σκοπός ὡς γνώρισμα τοῦ συντάγματος, σημαίνει μέριμνα *in globo* διά τὴν τάξιν καί τὴν κατανομήν τῶν ἀρχῶν, ἀλλά καί πραγμάτων τῆς θελήσεως τοῦ κυριάρχου· ὁ σκοπός, ἄλλωστε, δέν εἶναι «γνώσις ἀλλά πρᾶξις»⁴.

4. Ἠθικά Νικομάχεια 1095a 5.